

TÜRKİYE’DE KAYITLI – KAYITDIŞI ÇALIŞANLARIN YAPISAL FARKLILIKLARININ SOSYAL DEVLET BAĞLAMINDA SORGULANMASI[†]

Sayın SAN*

Özet

Bu çalışmanın amacı, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların yapısal farklılıklarının tespit edilerek sosyal devlet bağlamında geliştirilecek çözüm önerileri için bir ön hazırlık yapmaktır. Çalışmada, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların yapısal farklılıklarını tespit etmek için, Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı İşgücü Anketlerinin mikro verileri kullanılmıştır. Kayıt dışı çalışanların ortalama ücretlerinin, kayıtlı çalışanlara göre en az iki kat daha az olduğu görülmüştür. Kayıt dışı çalışanların ağırlıklı olarak genç ve eğitimsiz bireylerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Kayıt dışı çalışmanın temel nedenlerinin Türkiye’nin kendine özgü iki temel probleminden (tarım kesiminden ayrılan nüfus ve göç olgusu) kaynaklandığı tespit edilmiş, bu temel problemlerin çözümüne yönelik sosyal politikalara ağırlık verilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı istihdam, Kayıt dışı çalışanlar, Sosyal Politikalar

AN ANALYSIS OF THE STRUCTURAL DIFFERENCES OF FORMEL – INFORMEL WORKERS IN THE CONTEXT OF THE SOCIAL STATE IN TURKEY

Abstract

The aim of this study is to make preliminary exercise on structural differences between formal and informal workers to the context of social state. In this study, in order to determine the structural differences of formal/informal workers, Household Budget Survey Micro data of Turkish Statistical Institute is used. It becomes clear that average wages of informal workers are at least two folds than formal workers. Furthermore, it is observed that informal workers include young and less educated people. There are two

---

[†] Bu çalışma 17 Kasım 2008 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü tarafından düzenlenen “Hukuksal Düzenlemelerin İstihdam Politikaları Üzerine Etkileri” adlı sempozyumda yapılan sunumun geliştirilmesi ile oluşturulmuştur.

* Araştırma Görevlisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

main reasons inducing informal works in Turkey: rural population and internal migration. The study concludes that as a remedy of this problems, government should pay more attention on social policies.

Keywords: *Informal employment, Informal workers, Social Politics*

1. Giriş

Türkiye'nin kalkınma ve gelişme hamlesinin önemli bir ayağını sanayileşme ve kentleşme oluşturmaktadır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devlet eliyle sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik alanlarda önemli değişimler gerçekleştirilmiştir. 1950'lerden sonra Batı ile entegrasyon hedefi, önce Avrupa Birliği'ne katılım çabalarına dönüşmüş, daha sonra bu siyasal katılım süreci, ekonomik, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda da yansımaları göstermiştir. 1980'lerden sonra Türkiye ekonomisi izlenen ekonomi politikaları anlamında önemli değişiklikler yaşamış ve liberal, dışa açık ve ihracata dayalı büyüme stratejisine geçmiştir (Parasız; 2003, 534 – 585).

Devletin son 20 – 25 yıl içerisinde özelleştirmelere önem vererek piyasa faaliyetlerinden ve ekonomik hayattan çekilmeye başlaması, işveren ve çalışanlar arasında sıkıntıya neden olduğu gibi çalışanların kendi içerisinde de sorunlara neden olmuştur. Çalışanların genel sorunları (çalışma süresi, sendikalaşma, iş güvenliği, sosyal haklar gibi) yanında iş yerindeki konumlarına (kayıtlı – kayıt dışı istihdam edilme) bağlı olarak da çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmıştır.

1994 Krizinden sonra İhracata Dayalı Büyüme Stratejisine önem verilmiş, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi sonrasında ulusal ve uluslararası düzeyde meydana gelen gelişmeler, başta dış ticaret olmak üzere ekonominin çeşitli alanlarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Son yıllarda Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisine entegre olması ve Orta Asya'nın (Hindistan, Bangladeş, Tayvan, Güney Kore, Hong Kong) dünya üretim merkezine dönüşmesi, özellikle 2000 yılı sonrasında imalat sanayi ürünleri ticaretinde yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır. 2001 krizinde Türk lirasının değer kaybetmesi ve yurtiçi talepteki daralma, firmaları dış piyasalara yönlendirmiştir. Bu durum ihracata yeni bir ivme kazandırırken, ihracatının bileşiminde de radikal bir dönüşüme yol açmış ve genellikle yatırım malı üreten sektörlerin ihracat içindeki payında artış gerçekleşmiştir (Yükseler ve Türkan, 2006;20).

Gümrük Birliği'ne girilmesi ile dış rekabete daha fazla açık hale gelen Türkiye ekonomisi, uluslar arası rekabete yeterli donanım ile girememiştir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi'nin temellerini, hedef seçilen ve katma değeri yüksek olan bir veya birkaç sektörde uzmanlaşma oluşturmaktadır (Örneğin Güney Kore'nin otomotiv sektörünü lokomotif olarak seçmesi). Ancak Türkiye, uluslar arası rekabete açıldığında uluslar arası fonksiyonel iş dağılımı sonucunda kendisine katma değeri düşük sektörler (tekstil gibi) düşmüştür. Dışarıdan kaynaklı sebepler yanında, Türkiye'nin kendi gerçekleri de bu durumun oluşmasında pay sahibidir. 2000'li yılların başında ortalama eğitim seviyesinin 6 – 8 yıl olduğu bir ülkede, katma değeri yüksek ürünlerin nasıl üretileceği de ayrı bir sorundur. Bunun yanında vizyonu olmayan bir siyaset anlayışı, günü kurtarma politikalarının öne çıkması ile de yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlar (yüksek enflasyon, dalgalı büyüme, istihdam artış oranının düşük olması gibi), kronik bir hal almıştır.

Uluslararası rekabete güçlü girebilmek için en önemli unsur, diğer ülkelere göre maliyet avantajına sahip olmaktır. Türkiye özelinde firmalar açısından bakıldığında maliyet avantajı ile üstünlük sağlanacak bir unsur görülmemektedir. Enerji konusunda son yıllarda dışa bağımlılığın artması ve enerji fiyatlarının aşırı derecede yükselmesi, enerji girdisi üzerinden maliyet avantajı sağlanmasını imkansız hale getirmiştir. Özellikle petrol ve türevlerindeki bağımlılık, direkt olarak üretim maliyetlerine yansıdığı gibi taşımacılık maliyetine de yansımıştır. Bunun yanında son yıllarda elektrik üretiminin barajlar aracılığı ile değil de doğal gaz ile yapılması da, firmaların üretim maliyetlerinde (elektrik girdisinin fiyatı artmıştır) önemli artışlar yaratmıştır.

Dış rekabette söz sahibi olmak isteyen Türk firmaları için maliyet avantajının yakalanabileceği tek bir kalem olarak çalışanlar görülmektedir. Çalışanların firmalara maliyetleri ücretler/maaşlar ve buna bağlı diğer ödemelerden (fazla çalışma ödeneği, hafta sonu/yıllık izin ödeneği, sigorta primi ödeneği) oluşmaktadır. Türkiye ile diğer ülkeler arasında ücretlere ilişkin bazı karşılaştırmalar yaparak istihdam maliyetleri konusunda bazı çıkarsamalar yapılabilir. Türkiye’de çalışılan süreye ilişkin ücret ödemelerinin toplam işgücü ödemeleri içerisindeki payının % 37,5 olduğu görülmektedir. Ücret ödemelerinin % 62,5’i ise yan ödemelerden (% 34,1 sosyal ödemeler, % 16,2 ikramiyeler ve primler, % 12,2 diğer ödemeler) oluşmaktadır. Diğer bazı ülkelerde çalışılan süreye ilişkin ücret ödemelerinin toplam işgücü ödemeleri içerisindeki payı şu şekildedir: Yeni Zelanda’da % 84,3, İrlanda’da % 75,8, ABD’de % 70, Singapur’da % 68,3, Portekiz’de % 59,5, İspanya’da % 55,7 (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2006 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyetleri, 2007; 10).

2006 yılında Türkiye’de (imalat sanayinde) saat başına işgücü maliyeti 9,16 ABD Doları olarak ölçülmüştür. Bu rakam Endonezya’da 0,33 ABD Doları, Hindistan’da 0,66 ABD Doları, Tayland’da 0,92 ABD Doları, Çin’de 0,96 ABD doları, Tayvan’da 6,30 ABD Doları ve Singapur’da 8,02 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Yine 2006 yılı için iş gücü verimliliği karşılaştırmaları sonucunda Güney Kore’de çalışanların % 46, Portekiz’de çalışanların % 54, Çek Cumhuriyeti’nde çalışanların % 82, İspanya’da çalışanların % 150, ABD’de çalışanların % 225 Türkiye’de çalışanlardan verimliliğinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır (Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü, Dünya Rekabet Gücü Yıllığı, 2007; 23 – 25).

Kayıtlı çalışanların firmalara olan maliyetinin azaltılması, yukarıdaki veriler ışığında, oldukça güç olduğu görülmektedir. Uluslar arası rekabetin, enerji maliyetlerinin ve işgücü maliyetlerinin artan baskısı, Türkiye’de faaliyet gösteren firmalara, kayıt dışı istihdam seçeneğini oldukça cazip hale getirmektedir.

Bunun yanında kayıt dışı istihdam edilmeyi kabul eden çalışanlar açısından bakıldığında, özellikle tarım sektöründen gelenler, büyük şehirlere göç eden ve eğitim seviyesi düşük genç nüfustan oluştukları görülmektedir. Dolayısıyla çalışma hayatına katıldıklarında pazarlık güçleri kırılmaktadır. Bunun yanında yukarıdaki özelliklere haiz çalışanlar, kalabalık aileler halinde yaşamakta ve bunun sonucunda az da olsa gelir olmasını (hiç gelir olmamasına) tercih etmektedirler. Kayıtlı çalışmanın işveren açısından cazip olmamasını, kayıt dışı çalışmayı kabul ederek işveren açısından daha cazip hale getirirken, kısa dönemde, kendi açısından da cazip hale gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kayıtlı – kayıt dışı çalışanların yapısal farklılıkların Türkiye özelinde tespit edilmesidir. Çalışmanın ikinci bölümünde kayıt dışı istihdam alanında Türkiye özelinde yapılan çalışmaların bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Üçüncü bölümde Kayıtlı – kayıt dışı çalışanların demografik (yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi) farklılıkları ,çalışılan sektörler temelinde, ele alındıktan sonra sektörler bazında ortalama ücret kazancı farklılıkları değerlendirilecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde kayıt dışı çalışmayı Türkiye özelinde cazip kılan sosyal nedenler ele alınacak ve bu sosyal nedenleri iyileştirmek adına devlet tarafından uygulanan ve uygulanabilecek olan politikalar değerlendirilecektir.

2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Türkiye’de kayıt dışı ile ilgili yapılan çalışmaların ağırlıklı bir kısmı, kayıt dışı istihdam sorununa dikkat çekmektedir. Güloğlu (2005) yapmış olduğu çalışmada, öncelikle kayıt dışı istihdamın özelliklerini açıkladıktan sonra her hangi bir ekonomide hangi sektörlerde (ağırlıklı olarak imalat sanayinde) daha yoğun olduğunu tespit etmiştir. Türkiye özelinde ise, kayıt dışı istihdamın temel sosyal ve ekonomik nedenlerini hızlı nüfus artışı, emek arzı fazlalığı ve buna bağlı olarak işsizlik, kentleşme ve iç göç kavramları ile açıklamıştır. Firmaların kayıt dışı istihdama yönelmelerinin sebeplerini ise, yüksek kayıt maliyetleri, rekabet gücündeki eksiklik ve idari (yasal ve bürokratik) sorunlar olarak tespit etmiştir. Çalışmanın sonunda kayıt dışı istihdamın Türkiye’deki boyutlarını tespit etmeye çalışan Güloğlu, sonuç olarak polisiye tedbirler yerine, köklü yapısal ve hukuksal düzenlemeler ile sosyal politikadaki alternatif çözüm önerilerinin değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Özdemir, Özdemir ve Erel (2004) yapmış oldukları çalışmada, kayıt dışı istihdam sorununun Türkiye emek piyasasında sendikalar bağlamında ele almışlardır. Türkiye özelinde kayıt dışı istihdam edilen çocuk ve kadınların durumları değerlendirildikten sonra, sendikal bağlamda çözüm önerileri geliştirilmiştir. Sosyal politika bağlamında sendikal hareketin yeniden kendine sosyal bir temel tanımlaması ve bunu destekleyecek yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Tansel (2004) Türkiye İstatistik Kurumu 1994 yılı Hane Halkı Bütçe Anketlerini kullanarak Türkiye’de kayıt dışı sektörlerde ücretli ve kendi hesabına çalışanları incelemiştir. Türkiye’deki ücret belirleyicilerini ortaya koyduktan sonra, erkek ve kadınların ücretlerindeki farklılıkları tespit etmiştir. Sonuçta, kayıtlı (sigortalı) çalışan erkeklerin ortalama ücretlerinin, kadınların ortalama ücretlerinin iki katı olduğunu tespit etmiştir. Sigortasız çalışmada ise önemli bir fark gözlemleyememiştir. Sonuç olarak, kadın erkek ayrımının özel sektörde ve sigortalı işlerde ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Kızıllırmak (2003) yapmış olduğu çalışmada imalat sanayindeki ücret farklılıklarını açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada Türkiye emek piyasasının temel özelliklerini vurgularken, kayıt dışı çalışmanın ücret farklılıklarını yaratan temel etmenlerden biri olduğunu tespit etmiştir. İmalat sanayi anketlerinden hareketle ulaştığı sonuç, üretim dışı çalışan emeğin talebi arttığı için ücretlerinin de arttığı yönündedir. Bu da kayıt dışı çalışanların aleyhine ücret ayrışmasının oluşmasına neden olmuştur.

3. KAYITLI / KAYIT DIŞI ÇALIŞANLARIN YAPISAL FARKLILIKLARI

3.1. Çalışmada Kullanılan Veriler

Kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların yapısal farklılıkları karşılaőtırılırken, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hane Halkı İşgücü Anketi verileri kullanılmıştır. 2000 yılından itibaren Hane Halkı İşgücü Anketlerinin uygulama sıklığı, örneklem büyüklüğü ve anket sorularında önemli deęiőikliklere gidilmiőtir. Özellikle 2002 yılından itibaren Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat) kriterleri ile uyumlu anketler yapılmaya başlanmıőtır. Bu yıldan sonra yapılan anketlerde örneklem büyüklüğü arttırılmıő, 2006 yılında anket uygulamasına yaklaşık 143500 kiőtı katılmıőtır.

Tablo 1: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketleri Katılımcı Sayısı

YIL	KAYITLI İŐTİHDAM			KAYITDIŞI İŐTİHDAM		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
2002	36650	7965	44615	25828	15851	41679
2003	35224	7784	43008	24715	13954	38669
2004	55320	10816	66136	45530	25332	70862
2005	58196	11764	69960	45437	25592	71029
2006	59600	12862	72462	45282	25706	70988

2002 yılında Hane Halkı İşgücü anketine katılan 86000 kiőtinin yaklaşık 47000'i ücretli – maaşlı ve yevmiyeli çalışanlardan oluőtmaktadır. 2006 yılında yapılan anket uygulamasına katılan 143500 kiőtinin yaklaşık 80000'i ücretli – maaşlı ve yevmiyeli çalışanlardan oluőtmaktadır. Çalışmanın amacında belirtilen kayıtlı – kayıt dışı çalışanların yapısal karşılaőtırması, ücretli – maaşlı ve yevmiyeli çalışanların verileri kullanılarak yapılacaktır.

Tablo 2: İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (2006 Yılı)

	TOPLAM İSTİHDAM	KAYITDIŞI İSTİHDAM	KAYITDIŞI İSTİHDAM/ TOPLAM İSTİHDAM
ÜCRETLİ - MAAŞLI	68748	15684	0,23
YEVMIYELİ	10395	9440	0,91
İŞVEREN	7631	2130	0,28
KENDİ HESABINA ÇALIŞANLAR	35278	23344	0,66
ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİSİ	21399	20390	0,95
TOPLAM	143451	70988	0,49

3.2. Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Demografik Farklılıkları

Kayıtlı – kayıt dışı çalışanlar birçok açıdan karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir. Öncelikle Tablo 3'te yaş gruplarına göre dağılımları incelenmiştir. Kayıtlı çalışan erkeklerin % 11'i 15 – 24 yaş arasında yer almaktadır. Aynı yaş grubu için bu oran, kayıtlı çalışan kadınlarda % 23, kayıt dışı çalışan erkeklerde % 32 ve kayıt dışı çalışan kadınlarda % 39'dur. Dikkat edilirse, Kayıtlı çalışan erkeklerin çalışma hayatına katılımı, diğer gruplarla karşılaştırıldığında geç olmaktadır.

Kayıtlı çalışan erkeklerde 25 – 44 yaş arasında bir yığılma olurken (yaklaşık % 70), kayıtlı çalışan kadınlarda da bu yaş grubunda bir yığılma (yaklaşık % 68) görülmektedir. Kayıt dışı çalışan erkeklerin yaklaşık % 88'i 49 yaş ve altında yer alırken, kayıt dışı çalışan kadınların yaklaşık % 91'i 49 yaş ve altında yer almaktadır.

Kayıtlı çalışan erkeklerin % 91'i ve kayıtlı çalışan kadınların yaklaşık % 97'si 49 yaş ve altında yer almaktadır. Ankete katılan yaklaşık 80000 ücretli – maaşlı ve yevmiyeli çalışanların % 93'ü 49 yaş ve altında yer almaktadır.

Tablo 3: Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2006 Yılı)

YAŞ GRUBU	KAYITLI ÇALIŞANLAR				KAYITDIŞI ÇALIŞANLAR			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
	N	%	N	%	N	%	N	%
15 – 19	1016	0,02	574	0,05	3178	0,17	1192	0,20
20 – 24	3819	0,09	2189	0,18	2802	0,15	1102	0,19
25 – 29	7845	0,18	2828	0,24	2933	0,16	738	0,12
30 – 34	8086	0,19	2132	0,18	2406	0,12	684	0,11
35 – 39	7035	0,16	1740	0,15	1977	0,11	655	0,11
40 – 44	7116	0,17	1343	0,11	1955	0,10	656	0,11
45 – 49	4368	0,10	634	0,06	1481	0,07	439	0,07
50 – 54	2059	0,05	262	0,02	1290	0,06	268	0,05
55 – 60	639	0,02	58	0,01	676	0,03	112	0,02
61 – 64	188	0,01	25	0,00	286	0,02	57	0,01
65 Yaş Üstü	61	0,01	2	0,00	199	0,01	38	0,01
TOPLAM	42232	100	11787	100	19138	100	5941	100

Kayıtlı – kayıt dışı çalışanların eğitim durumları Tablo 4’te gösterilmiştir. Ankete katılan kayıtlı çalışan erkeklerin % 31’i lise ve dengi okul mezunu ve % 21’i de ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunudur. Kayıtlı çalışan kadınların % 31’i lise ve dengi okul mezunuyken, % 44’ü yüksek eğitim almıştır. Kayıt dışı çalışan erkeklerin % 50’si, kadınların ise % 45’i ilkokul mezunudur. Kayıt dışı çalışan erkeklerin % 38’i ilkokul, ortaokul ve dengi okul mezunuyken, kadınların % 33’ü ilkokul, ortaokul ve dengi okul mezunudur. Ankete katılan ve kayıt dışı çalışan erkeklerin sadece 511’i (% 2’si) yüksek eğitim almışken, kadınlarda ise bu rakam 255 (% 4’ü) kişidir. Anket katılımcılarının yaklaşık % 35’i ilkokul, %16’sı ortaokul, % 26’sı da lise ve dengi okullar mezunudur.

Tablo 4: Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Eğitim Durumu (2006 Yılı)

	KAYITLI ÇALIŞANLAR				KAYIT DIŞI ÇALIŞANLAR			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
EĞİTİM DURUMU	N	%	N	%	N	%	N	%
Okuma Yazma Bilmeyen ve Okuma Yazma Bilip Diploması Olmayanlar	516	0,01	188	0,01	1874	0,10	1095	0,18
İlkokul Mezunları	13397	0,32	1686	0,14	9585	0,50	2656	0,45
İlköğretim, Ortaokul ve Dengi Okullar Mezunları	6321	0,15	957	0,08	4174	0,22	967	0,16
Lise ve Dengi Okul Mezunları	13187	0,31	3739	0,31	3039	0,16	1059	0,17
Ön Lisans, Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Mezunları	8811	0,21	5217	0,44	511	0,02	255	0,04
TOPLAM	42232	100	11787	100	19183	100	6032	100

3.3. Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Sektörel Farklılıkları

Tablo 5 incelendiğinde, kayıtlı çalışan erkeklerin en yoğun olarak çalıştıkları sektör (% 32), toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler (eğitim, kamu yönetimi, sağlık gibi alanları kapsamaktadır) sektörüdür. Bu sektörü % 29 ile imalat sanayi, % 17 ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller takip etmektedir. % 6 ile ulaşım, haberleşme ve depolama sektörü ile aynı oranı paylaşan mali kurum ve sigorta, taşınmaz mallara ait işler sektörü dördüncü ve beşinci sırada yer almaktadırlar.

Kayıtlı çalışan kadınların en yoğun çalıştıkları sektör, % 46 ile toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektörüdür. Bu sektörü % 23 ile imalat sanayi, % 15 ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller sektörü takip etmektedir. Kayıtlı çalışan erkeklerde ve kadınlarda ilk üç sıradaki sektör ve yoğunlukları hemen hemen aynıdır.

Kayıt dışı çalışan erkeklerde ise ilk sırayı % 26 ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller sektörü almaktadır. Bu sektörü % 22 ile imalat sanayi, % 21 ile inşaat ve bayındırlık işleri, %9 ile toplum hizmetleri sosyal ve kişisel hizmetler takip etmektedir. Kayıt dışı çalışan kadınlarda ilk sırayı % 30 ile imalat sanayi almakta, % 25 ile toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektörü onu takip etmektedir. Bu sektörü % 19 ile tarım, ormancılık ve hayvancılık takip ederken, toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller sektörünün payı da % 19'dur.

Tablo 5: Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Sektörel Dağılımı (2006 Yılı)

SEKTÖRLER	KAYITLI ÇALIŞANLAR				KAYIT DIŞI ÇALIŞANLAR			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tarım, Ormançılık, Balıkçılık ve Avcılık	356	0,00	46	0,00	1727	0,09	1136	0,19
İmalat Sanayi	12454	0,29	2774	0,23	4239	0,22	1798	0,30
İnşaat ve Bayındırlık İşleri	2042	0,05	141	0,01	4092	0,21	48	0,00
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	7149	0,17	1758	0,15	5090	0,26	1142	0,19
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	2548	0,06	368	0,03	1553	0,08	56	0,00
Mali Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri	2699	0,06	1185	0,10	527	0,02	273	0,04
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	13545	0,32	5466	0,46	1812	0,09	1481	0,25
TOPLAM	42232	100	11787	100	19183	100	5941	100

3.4. Kayıtlı – Kayıt dışı Çalışanların Ortalama Ücret Farklılıkları

2006 yılında düzenlenen hane halkı işgücü anketine katılan kayıtlı – kayıt dışı çalışanların (yaklaşık 80000 kişi) sektörlere göre ortalama ücret dağılımları Tablo 6'da görülmektedir. Ortalama ücretler ile sağlıklı bir değerlendirmenin yapılması zor olacağından, karşılaştırma yapılabilmesi için bazı veriler kullanılacaktır.

2006 yılında asgari ücret (net) 380 YTL olarak belirlenmiştir. Bunun yanında bazı sendikaların ve TÜİK'in hesaplamış olduğu açlık sınırı ve yoksulluk sınırı değerleri ile karşılaştırıldığında, daha sağlıklı bir sonuç elde edilebilecektir. Örneğin TÜİK'e göre dört kişilik bir aile için açlık sınırı (zorunlu gıda harcamaları) 2006 yılında 205 YTL, KAMUSEN'e göre 736 YTL, TÜRK İŞ'e göre 573 YTL, ATO'ya göre 664,6 YTL'dir. Yoksulluk sınırı (zorunlu gıda harcamalarına ek olarak eğitim, sağlık, giyim ve barınma harcamaları) ise TÜİK'e göre 549 YTL, KAMUSEN'e göre (tek kişi için) 1059 YTL, TÜRK İŞ'e göre 829,84 YTL'dir.

İmalat sanayinde kayıtlı çalışan erkeklerin (12282 kişi) ortalama ücreti 661,72 YTL'dir. Ankete katılan ve imalat sanayinde kayıtlı çalışan 12282 erkeğin % 46'sı 573 YTL ve üzeri ücret elde ederken, % 78'inin geliri 800 YTL'den azdır.

Tablo 6: 2006 Yılı Ortalama Ücretleri

SEKTÖRLER	KAYITLI ÇALIŞANLAR				KAYITDIŞI ÇALIŞANLAR			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N
İmalat Sanayi	661,72	12282	544,62	2717	443,98	3914	321,79	1552
Toptan, Perakende ticaret, lokanta ve oteller	633,24	7041	543,94	1728	389,99	4697	327,29	1031
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri	800,72	2651	811,17	1163	467,34	487	330,12	246
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	944,56	13467	915,62	5393	402,26	1687	324,9	1341

Ankete katılan ve imalat sanayinde kayıt dışı olarak çalışan erkeklerin (3914 kişi) ortalama ücretleri ise 443,98 YTL'dir. İmalat sanayinde kayıt dışı çalışan erkeklerin % 18'i 573 YTL ve üzeri gelir elde ederken, katılımcıların % 90'ı 650 YTL ve daha düşük ücret elde etmektedir.

Ankete katılan ve imalat sanayinde kayıtlı çalışan 2717 kadının ortalama ücreti 544,62 YTL'dir. İmalat sanayinde kayıtlı çalışan kadın katılımcıların % 27'si 573 YTL ve üzeri ücret elde ederken, % 72'si 650 YTL ve daha düşük ücret elde etmektedir. İmalat sanayinde kayıt dışı çalışan 1552 kadın katılımcının ortalama ücretleri 321,79 YTL'dir. 573 YTL ve üzeri ücret elde eden kayıt dışı kadın katılımcı sayısı 94 kişiyken, katılımcıların % 96'sı 600 YTL'den düşük ücret elde etmektedir.

Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıtlı faaliyet gösteren 13467 erkek katılımcının ortalama ücreti 944,56 YTL'dir. Katılımcıların % 31'i 1050 YTL üzeri ücret elde ederken % 75'i 1250 YTL'den düşük ücret elde etmektedir. Aynı sektörde faaliyet gösteren kayıt dışı çalışan 1687 erkek katılımcının ortalama ücreti 402,26 YTL'dir. Bu katılımcıların % 93'ü 650 YTL'den düşük ücret elde etmektedir.

Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıtlı faaliyet gösteren kadınların ortalama ücreti 915,62 YTL'dir. 5393 kadın katılımcının % 75'i 1100 YTL'den daha az ücret elde etmektedir. Bu sektörde kayıt dışı faaliyet gösteren kadınların ortalama ücreti 324,9 YTL'dir ve % 90'ı 600 YTL'nin altında ücret elde etmektedir.

Tablo 7: Kayıtlı Çalışanların Ortalama Ücret Karşılaştırmaları (2002 Yılı Fiyatlarıyla)

	2002 YILI				2006 YILI			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
SEKTÖRLER	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N
İmalat Sanayi	417,6	6991	301	1845	435,3	12282	358,3	2717
Toptan, Perakende ticaret, lokanta ve oteller	350,3	3975	323,5	957	416,6	7041	357,9	1728
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri	556,9	1305	541,6	642	526,8	2651	533,6	1163
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	513,8	8841	496,2	3437	621,4	13467	602,4	5393

2002 yılında ankete katılanlar ile 2006 yılında ankete katılanların ortalama ücretlerinin, 2002 yılı fiyatları ile karşılaştırılması sonucunda Tablo 7 elde edilmiştir. 2002 yılında imalat sanayinde çalışan kayıtlı erkeklerin (6991 kişi) ortalama ücreti 417,6 YTL, 2006 yılında ankete katılan 12282 kişinin 2002 yılı fiyatlarıyla ortalama ücreti 435,3 YTL'dir. Beş yıllık sürede ortalama ücretlerin artış oranı reel olarak % 4 düzeyindedir. İmalat sanayinde kayıtlı çalışan kadınların 2002 yılı ortalama ücreti (1845 kişi) 301 YTL'dir. 2002 yılı fiyatlarıyla kadın katılımcıların 2006 yılı ortalama ücretleri 358,3 YTL'dir. Beş yıllık reel ücretlerdeki artış oranı ortalama % 19 olmuştur.

2002 yılında ankete katılan toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıtlı faaliyet gösteren 8841 erkek katılımcının ortalama ücreti 513,8 YTL'dir. 2002 yılı fiyatlarıyla aynı sektörde kayıtlı faaliyet gösteren 2006 yılı erkek katılımcılarının (13467 kişi) ortalama ücreti 621,4 YTL'dir. Beş yıllık reel artış oranı ortalama % 21 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıtlı faaliyet gösteren kadınların (3437 kişi) ortalama ücreti 496,2 YTL'dir. 2006 yılında ankete katılan kadınların (5393 kişi), 2002 yılı fiyatlarıyla ortalama ücreti 602,4 YTL'dir. Beş yıllık reel artış oranı ortalama % 21,3 olarak gerçekleşmiştir.

**Tablo 8: Kayıt dışı Çalışanların Ortalama Ücret Karşılaştırmaları
(2002 Yılı Fiyatlarıyla)**

	2002 YILI				2006 YILI			
	ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
SEKTÖRLER	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N	Ort. Ücret	N
İmalat Sanayi	211,1	2610	125,6	1033	292,2	3914	211,7	1552
Toptan, Perakende ticaret, lokanta ve oteller	193,4	3201	160	498	256,6	4697	215,3	1031
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri	250,6	281	176,4	144	307,5	487	217,2	246
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	195,7	975	178	825	264,6	1687	213,8	1341

Tablo 8’de ise kayıt dışı çalışanların 2002 – 2006 yılı ortalama ücret karşılaştırmaları, 2002 yılı fiyatlarıyla yapılmıştır. 2002 yılında ankete katılan ve imalat sanayinde kayıt dışı çalışan 2610 erkek katılımcının ortalama ücretleri 211,1 YTL’dir. 2002 yılı fiyatlarıyla 2006 yılında ankete katılan 3914 erkeğin ortalama ücreti 292,2 YTL’dir. Beş yıllık ortalama artış % 38 olmuştur.

İmalat sanayinde 2002 yılında kayıt dışı faaliyet gösteren 1033 kadın katılımcının ortalama ücreti 125,6 YTL, 2006 yılında ankete katılan 1552 kadın katılımcının ortalama ücreti (2002 yılı fiyatlarıyla) 211,7 YTL’dir. Beş yıllık ortalama reel artış oranı ortalama % 68 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıt dışı faaliyet gösteren erkeklerin (975 kişi) ortalama ücreti 195,7 YTL, 2006 yılında ankete katılan erkeklerin (1687 kişi) ortalama (reel) ücreti 264,6 YTL’dir. Beş yıllık reel artış oranı ortalama % 35,8 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe kayıt dışı faaliyet gösteren kadınların (825 kişi) ortalama ücreti 178 YTL, 2006 yılında ankete katılan 1341 kadının ortalama (reel) ücreti 213,8 YTL’dir. Beş yıllık değişim oranı % 19,6 olarak gerçekleşmiştir.

4. KAYIT DIŞI ÇALIŞMANIN (SOSYAL) NEDENLERİ

Türkiye özelinde kayıt dışı çalışanların (kadın ve erkek) ağırlıklı olarak imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller ile toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektöründe yığıldığı görülmektedir. Erkek kayıt dışı çalışanların % 21 inşaat ve bayındırlık işleri alanında faaliyet gösterirken, kadın kayıt dışı çalışanların da % 19'u tarımda istihdam edilmektedir.

Bulutay'a göre Türkiye'de kayıt dışı çalışmayı (ve istihdamı) ortaya çıkaran iki temel neden vardır. Bunlardan birincisi, tarım sektöründen (ve kırsal kesimden) ayrılan nüfustur. İkinci neden ise (ağırlıklı olarak birinci nedene bağlı olarak) göç olgusudur. Tarım sektöründen ve kırsal kesimden ayrılma ile birlikte göç olgusunu değerlendirdiğimizde, bu gelişmelere yol açabilecek üç temel sebep sayılabilir (Bulutay, 1995;191).

İlk olarak kırsal kesimin iticiliği ele alan Bulutay'a göre kırsal kesimde 1980'lerle birlikte makineleşmenin artması ve gübre kullanımı ile çıktı miktarında sağlanan artış, tarım sektörünü daha az emeğe bağımlı kılmıŐtır. Bunun yanında, miras hukukuna bağlı olarak her fert başına düşen tarımsal arazi payının da azalması ile birlikte, tarım sektöründen ve kırsal kesimden ayrılmalar hızlanmıŐtır. İkinci olarak kentsel kesimin çekiciliği ele almış ve burada da ilk sırayı kent/kır arasındaki ücret farklılıklarına vermiŐtir. Özellikle fabrika yatırımlarının şehir merkezlerine veya yakın yerlere inşa edilmesi, kırdan kente doğru bir istihdam akıŐı saėlamıŐtır. Bunun yanında kentte sağlanan iÇin sosyal haklar anlamında güvenli olduğu düşüncesi (sosyal güvence olmasa dahi öğlen yemeği, servis, ayda bir elbise yardımı gibi imkânlar) ve kentte oluŐturulan gecekondualarda yaŐam maliyetinin düşük olması da ayrı cazibe nedenleridir. Son olarak Bulutay'a göre, kırsal kesimden ayrılmanın ve göçün bir diğer temel nedeni sosyal/bireysel faktörlerdir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terör, kan davası gibi nedenlerle insanlar hem tarım sektöründen ayrılmıŐlar hem de göç etmek zorunda kalmıŐlardır. (Bulutay, 1995; 195 – 202)

Anket verilerinden kayıt dışı istihdama dair elde edilen önemli bulgulardan biri de, kayıt dışı çalışanların önemli bir kısmının kadın olmasıdır. Türkiye özelinde kadınları kayıt dışı çalışmaya iten nedenleri ele alan Özer ve Biçerli'ye (2003) göre, tespit edilmesi gereken önemli bir nokta, ücretsiz aile iŐçiliėidir. Zira özellikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, tarım sektöründe istihdam edilen kadınların yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır (önemli bir nokta, burada yapılan çalışmada ortalama ücretler hesaplanırken ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların kazançları, hesaplamalara dahil edilmemiŐtir). Bu bilginin devamında Türkiye özelinde kadınları kayıt dışı çalışmaya iten temel sebepleri Şu şekilde sıralamıŐlardır: düşük eğitim düzeyi, düşük yaş seviyesi, medeni durum ve yasal düzenlemelerdir. Özellikle Türkiye'de bazı yasal düzenlemeler, kayıtlı kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. Belirli bir istihdam seviyesini geçen iş yerlerine kreŐ, ana okulu açma zorunluluğu getirilmesi, iŐverenlerin kadın çalışanları özellikle kayıtlı olarak çalıştırmaktan alı koyduğu söylenebilir (Bunun yanında kadın çalışanların doğum izni alması, evlenince iŐten çıkması gibi sıkıntılar da işverenleri olumsuz etkilemektedir) (Özer ve Biçerli, 2003; 65 – 71).

Kayıt dışı istihdamın diğer önemli yönünü ise, çocuk iŐçiler oluşturmaktadır. Bu çalışmada ele alınan TUİK Hane Halkı İŞgücü Anketleri, 15 yaş ve üzeri çalışanlar ile yapılan mülakatlar sonucunda elde edilmiştir. Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları dahilinde TUİK, çocuk istihdamını ayrı bir anket çalışması ile takip etmektedir. 2006 yılında yapılan

çalışmaya göre, Türkiye’de 6 – 17 yaş arası çalışan çocuk sayısı, 958 bindir (toplam çocuk sayısının % 5,9’unu oluşturmaktadır). Özellikle 2000’li yılların başından itibaren çocuk istihdamı, tarım sektöründen imalat sanayi ve hizmetler sektörüne kaymıştır. Çocuk istihdamının bir diğer önemli özelliği ise, % 43,1’inin ev işlerinde (süresi ne olursa olsun, çamaşır veya bulaşık yıkama, kardeşleri veya diğer aile fertlerinin bakımı ile ilgilenme, yemek pişirme, evin içini ve dışını temizleme, alışverişe gitme vb) çalışmasıdır (TUIK Çocuk İşgücü Araştırması Haber Bülteni, 2007; 1 – 3).

6. DEVLETİN KAYIT DIŞI İSTİHDAMA SOSYAL POLİTİKALARLA MÜDAHALESİ

Şişman (1999), devletin kayıt dışı faaliyetlere müdahalesini ele alırken farklı bir yaklaşım geliştirir. Şişman’a göre devletin kayıt dışı ekonomik faaliyetlere temelde iki türlü müdahalesi olur: Birincisi, bu faaliyetleri kayıt altına almaya yöneliktir, ikincisi ise, bu tür faaliyetlerde bulunanları korumaya yöneliktir. Şişman, devletin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltırken, tamamen ortadan kaldıramayacağını, bunun için de koruyucu politikaları da izlemesi gerektiğini vurgular. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlere müdahale edilmesinin temelde sosyal ve ekonomik olmak üzere iki nedeni vardır. Devletin sosyal olarak kayıt dışı ekonomiye müdahalesi, öncelikle sosyal sorunların azaltılmasına yönelik olmalıdır. İnsanca çalışmayı sağlayacak asgari şartların belirlenmesi, sağlık, eğitim ve güvenlik alanında iyileştirmelere gidilmesi, devletin çalışanları kayıt altına alarak vergi gelirini arttırmasından önce gelmelidir. Zira yukarıda zikredilen sosyal politikalar temele yayıldıkça, toplumsal gelişim hızlanacak, bilinçlenen ve nitelikleri gelişen çalışanlar, devletin ilave bir müdahalesine gerek kalmaksızın, işverenleri ile kayıt altında çalışma konusunda pazarlık edebileceklerdir. Çalışma hayatına devletin sosyal politikalarla müdahalesinde öne çıkan bir diğer önemli kavram, çalışma hayatının *esnekleştirilmesidir*. Şişman’a göre esnekleştirme, *kuralsızlaştırma* ile eş anlamlı olarak kullanılmamalıdır. Emek piyasasındaki esnekleştirme, çalışanların asgari menfaatlerini garanti altına alan kurallar ile yapılmalıdır (Şişman, 1999; 115 – 120).

Altan’a (2006) göre, kayıt dışı istihdam ile en etkili sosyal politika yöntemi, iş yaratma ve iş bulma hizmetlerinin çalışanlara verilmesidir. Yeni bilgi ve beceri kazandırma programları, ücretsiz iş bulma hizmetleri, çalışanların mobilitesinin arttırılması ile kayıt dışı çalışanların kayıtlı çalışmaya geçişi sağlanacaktır. Türkiye’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin toplam ekonomik faaliyetlerin % 40’ını oluşturması, devletin vergi kaybını gösterdiği kadar, çalışma yaşamındaki koşulların da olumsuz olduğunu göstermektedir. Ayrıca Altan, işsizlik hakkında yapmış olduğu projeksiyonda, 2010 yılında işsizliğin % 19 ile en yüksek seviyeye ulaşacağını ön görmüştür. Buna ek olarak, Türkiye’de yaşayan 25 – 54 yaş arasındaki kadın nüfusun % 66’sının işgücüne dahil olmadığı düşünüldüğünde, artan işsizliğin kayıt dışı istihdamı olumlu etkileyeceği açıktır. Bunun için izlenecek sosyal politikalar, hem istihdamı arttırmaya yönelik olacak hem de kayıt dışı çalışmanın cazibesini ortadan kaldıracaktır (Altan, 2006; 123 – 143)

Türkiye’de sosyal politika uygulamaları incelendiğinde, devletin çeşitli araçlar ile ekonomik şartlardan kaynaklanan sorunlara müdahale ettiği görülmektedir. Kayıt dışı çalışmanın temel özelliğine bakıldığında düşük eğitim düzeyi göze çarpmaktadır. Kayıt dışı çalışan erkeklerin % 82’si, kayıt dışı çalışan kadınların % 79’u ortaokul ve daha düşük

---

seviyede eğitim almış kişilerden oluşmaktadır (kayıtlı çalışan bayanların % 75'i lise ve daha üst düzey eğitim almış kişilerden oluşmaktadır).

Eğitim düzeyinin artırılmasına yönelik olarak zorunlu sekiz yıllık eğitim uygulaması ve ilköğretim düzeyinde kitapların ücretsiz dağıtılması, hem Türkiye'nin hem de kayıt dışı istihdamın önemli bir sorununu azaltmaya yönelik olumlu adımlardır Sağlık alanındaki yeşil kart uygulamaları ve hastaların istedikleri hastaneye gidebilmeleri, kayıt dışı çalışan kesimin sağlık sorunlarını (biraz da olsa) azaltmaya yönelik olumlu adımlardır. Bunların yanında düşük gelir düzeyindeki insanlara yönelik Toplu Konut İdaresinin ucuz ev projeleri, belediyelerin yakacak ve giyecek yardımı, sosyal devlet bağlamında gerçekleştirilen önemli adımlardır (Buğra; 2008; 233 – 246).

Dikkat edilirse devletin kayıt dışı çalışanlara müdahale yöntemi, ağırlıklı olarak dolaylıdır. Ancak kayıt dışı istihdamın diğer ayağı olan firmalara ve işverene müdahaleleri doğrudan (vergi indirimi, prim indirimi, prim affı, yatırım kolaylığı sağlanması) olmaktadır.

7. SONUÇ

Sosyal devlet bağlamında Türkiye'de uygulanan ve yukarıda sayılan çeşitli sosyo-ekonomik politikaların faydaları mutlaka toplumda görülmektedir. Ancak eğitim haricindeki diğer uygulamaların birçoğu, kayıt dışı çalışanları, kayıt dışı kalmaya itmektedir. Örneğin yeşil kart, yakacak yardımı alan bir kayıt dışı çalışan, kayıt altına alınma taleplerini ötelemektedir. Bunun yanında yapılan çalışmalarda (Kayıt dışı İstihdam ile Mücadele Projesi – Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; 2007) kayıt dışı çalışanların, işlerini kaybetme korkusu ile kayıt altına alınmayı işverenlerinden talep edemedikleri görülmektedir. Zira çalıştıkları işlerin nitelik gerektirmemesi ve emek arzının da fazla olması, bu kaygılarını haklı çıkartan nedenlerdir.

Türkiye'de son 25 – 30 yılda izlenen liberal politikaların bir sonucu olarak, bundan sonra devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini beklemek anlamsız olacaktır. Eğitim gibi alanlarda çalışanların rekabet gücünü arttıran bazı düzenlemeler ve uygulamalar yapılırsa da çalışma hayatını doğrudan ilgilendiren sendikal haklar, sosyal güvenlik gibi alanlardaki düzenlemeler, işveren ile çalışanlar arasındaki dengeyi, işverenler lehine bozmaktadır.

Devletin piyasalardan çekilirken, piyasa yapısını sermaye sahiplerine göre düzenlemekten çok, eşit şartlar altında rekabete açık bireyler özelinde değiştirmesi daha doğru olacaktır. Bunu yapabilmek adına, çalışanların işverenler ile ilişkilerinde dengeyi sağlamaya yönelik sosyal programlara ihtiyaç vardır. Sosyal politikalar ile yapılabilecekleri kısa vade ve orta – uzun vade olarak iki aşamada ele almak ve yapılan müdahalelerin belirli bir çerçeve program üzerinden yürütmek, sonuç alınması açısından daha faydalı olacaktır.

Kısa vadeli önlemler olarak, kayıt dışı çalışmayı zorlaştıran yasal düzenlemelerin yanında, kayıtlı çalışmayı cazip hale getiren önlemler alınmalıdır. Kayıt dışı istihdamın sıkı denetimi, kayıt dışı işçi çalıştıranların cezalandırılması yanında, kayıtlı çalışma hayatını kolaylaştıran vergi indirimleri, esnek çalışma şartlarının düzenlenmesi de önem taşımaktadır.

Orta ve uzun vadeli sosyal politikalar ise, toplumun yapısal sorunlarını düzeltmeye yönelik olmalıdır. Eğitim hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakları, kısacası bireylerin çalışma hayatını ilgilendiren birçok konuda hukuksal düzenlemeler, uzun vadede çalışanların işverenler ile eşit rekabet ortamını elde etmelerine yönelik olarak düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- ALTAN, Ömer Zühtü, “**Sosyal Politika Dersleri**”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2006
- AUER, Peter, Natalia Popova, “Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The Need for More Active Policies” *International Labor Office*, Employment Paper No: 51, Cenova, 2003
- BOZDAĞLIOĞLU, Y. Uyar, “1990’den Günümüze Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 11, 2008, www.akademikbakis.org
- BUĞRA, Ayşe, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008
- BULUTAY, Tuncer, **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 1995
- ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI, **Kayıt dışı İstihdam ile Mücadele Projesi**, Ankara, 2007
- Dünya Bankası**, *Turkey Labor Market Study*, Rapor No: 33254 – TR, 2006
- GÜLOĞLU, Tuncay, “**The Reality of Informal Employment in Turkey**”, Visiting Fellow Working Papers No: 9, Cornell University ILR School, 2005, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/intlvf/9>
- KIZILIRMAK, A. Burça, “*Explaining Wage Inequality: Evidence from Turkey*”, **Ankara Üniversitesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi**, Tartışma Metni No: 57, Ankara, 2003
- ÖZDEMİR, A. M., Gamze Y. Özdemir, Derya Erel, “*Rethinking the Informal Labour Market in Turkey: A Possible Politics for Trade Unions*”, **South – East Europe Review**, Vol: 3, 2004, sayfa 79 – 92
- ÖZER, Mustafa ve Kemal Biçerli, “*Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3 (1), Eskişehir, 2003
- PARASIZ, İlker, “**Türkiye Ekonomisi**”, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003
- ŞİŞMAN, Yener, “**Ekonomik Faaliyetlerde Enformelleşme ve Türkiye’de Enformel Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlara Yönelik Sosyal Politikalar**”, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir – 1999
- TANSIT, Aysel, “**Wage Earners, Self-Employed and Gender in the Informal Sector in Turkey**”, The World Bank Development Group, Working Paper Series No: 24, 2000
- TÜRKAN, Ercan, “**Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**”, TCMB Yayınları, Ankara, 2005
- Türkiye İstatistik Kurumu**, Hane Halkı İşgücü Anketleri Mikro Veri Seti (2002 – 2006)

Türkiye İstatistik Kurumu, 2006 Yılı Çocuk İşgücü Araştırması Haber Bülteni, Sayı: 61, Ankara – 2007

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2006 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyetleri, Yayın No: 288, Ankara, 2007

Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü, 2007 Yılı Dünya Rekabet Gücü Yıllığı

YÜKSELER, Zafer, Ercan Türker, “*Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar*”, Ekonomik Araştırma Raporları, **TÜSİAD – Koç Üniversitesi**, Haziran 2006, http://eaf.ku.edu.tr/calisma_raporlari